

формам арендній плати, характеру аренды, условиям арендных договоров, правам и обязанностям сторон, заключивших арендный договор. Также акцент сделан на эволюции взглядов и отношения советской власти к крестьянской аренде земли в СССР в период нэпа на основании источников законодательной группы начиная от резолюции XI съезда РКП (б) от 2 апреля 1922 г. и оканчивая постановлением ВУЦИК и СНК от 6 апреля 1930 г. «О запрете аренды земли и применения наемного труда в индивидуальных хозяйствах в районах сплошной коллективизации».

Бутенко В. І., Філіппов К. В.

**ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ М. І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО
В КОНТЕКСТІ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНСЬКОМУ
СЕЛІ ПЕРІОДУ НЕПУ (20-І РОКИ ХХ СТ.)**

М. І. Туган-Барановський був не лише відомим політичним діячем доби Центральної Ради, першим міністром фінансів першого уряду УНР в далекому 1918 р., але і одним із фундаментальних основоположників сучасної світової економічної теорії, світового виміру економістом, фінансистом, філософом, істориком, соціологом.

М. І. Туган-Барановський – вихованець Харківського університету, на Харківщині, в 1856 р., він і народився. По закінченні фізико-математичного факультету в 1888 р. отримав звання кандидата природничих наук, а глибокий інтерес до суспільних наук спонукав його водночас закінчити екстерном і юридичний факультет. Під впливом усієї сукупності дитячого, юнацького і студентського виховання «почував себе українським патріотом»¹. Повернувшись після Лютневої революції з Росії, де він став професором, в Україну, обіймав посаду міністра фінансів в уряді Центральної Ради, став академіком; в останні роки свого життя (1918, 1919) був професором Київського університету і деканом його юридичного факультету.

М. І. Туган-Барановський був і залишається видатним теоретиком кооперації. Вивчення проблем кооперації можна віднести до найбільш плідних напрямків його наукової діяльності, що принесло йому вже прижиттєве визнання. Належне йому, як теоретику кооперації, свого часу віддали лідери українського кооперативного руху початку ХХ ст. К. Мацієвич², М. В. Левицький³, П. Пожарський⁴, російський теоретик

¹⁸ Там само. – С. 278.

¹⁹ Там само. – С. 438.

²⁰ Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации. – М., 1919.; Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. – М., 1991.

²¹ Коопероване село...; Кооперована громада...; Кооперація Сумщини; Систематический указатель литературы по кооперации, вышедшей в СССР в 1925-1926 гг. – М., 1927.

²² Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации... - С. 91.

²³ Пажитов К. А. История кооперативной мысли...; Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации...

²⁴ Кооперація на Україні в 1925-1926 році...; Кооперація на Україні в 1926-1927 році: Статистика України. Серія XVI, т. 1, вип. 3, № 166.- Харків, 1929.

²⁵ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К., 1979. – Т. 3; Два роки роботи уряду УСРР. 1926/1927-1927/1928. – Матеріали до звіту уряду XI з'їзду Рад. – Харків, 1929; Бюлетень У з'їзду Рад. – Харків, 1929; Бюлетень V з'їзду незаможних селян України. – Харків, 1927; Бутенко В. І., Філіппов К. В. Сільськогосподарська кооперація України 20-х років XX ст.: Концептуальні засади в історіографії 20-х років // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія. 2004. - № 37. – С. 32-39.

²⁶ Кооперація на Україні в 1926-1927 році... - С. 18-21.

²⁷ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации... - С. 273.

²⁸ Центральний державний архів вищих органів державної влади і органів державного управління України (ЦДАВО України). Ф. 27. – Оп. 10. – Спр. 19. – Арк.. 32.

²⁹ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации... - С. 270.

³⁰ Кооперація на Україні в 1925-1926 році... - С. 47-48.

³¹ Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации... - С. 96.

³² Там само. – С. 258.

³³ ЦДАВО України. Ф. 27. – Оп. 7. – Спр. 57. – Арк.. 239.

³⁴ ЦДАВО України. Ф. 515. – Спр. 99. – Арк.. 18.

Резюме

Бутенко В. І., Філіппов К. В. Теорія кооперації М. І. Туган-Барановського в контексті кооперативного руху в українському селі періода непа (20-е роки XX ст.)

Стаття присвячена двудеяній задачі: аналізу поглядів М. І. Туган-Барановського на теоретичні, концептуальні питання кооперації як організаційно-господарської структури і соціального руху, а також преломленню цих поглядів в практиці кооперації в сільськогосподарському виробництві українського села періода непа. Учений рішуче відстоював

кооперації К. А. Пажитнов⁵, видатний економіст М. Д. Кондратьєв⁶. Неабиякий внесок М. І. Туган-Барановського і в організацію кооперативного руху в Росії і в Україні: з 1908 р. він став одним із керівників комітету сільських і ощадних товариств в Росії, в 1909 р. заснував і очолив журнал всеросійської кооперації «Вестник кооперации», а в останній час свого життя (1918 – березень 1919 роки) став головою Центрального кооперативного українського комітету – ідейного та культурно-просвітницького центру української кооперації.

Теорії та історії кооперації учений присвятив не менше двох десятків праць, найбільш вагомими серед яких є «Социальные основы кооперации» (М., 1916; 2-е вид. М., 1918; 3-є вид. М., 1989), що перевидана в наш час⁷, та «Кооперация, соціально-економічна природа, її мета»⁸.

Червоною ниткою його праці пронизувала ідея, що стратегічною метою і економіки, і політики є дві очевидні речі: добробут простої людини та його культура. Причому, він і його послідовники довели, що добробут в більшій мірі все ж категорія політична, ніж економічна. Цей методологічний підхід, вочевидь, обумовив і погляди М. І. Туган-Барановського на кооперацію як явище в більшій мірі соціальне, політичне, а не суто економічне, як обґрунтовувалось в численних працях зарубіжних і вітчизняних науковців.

Селянській, зокрема сільськогосподарській, кооперації в працях М. І. Туган-Барановського відведено значне місце, як наприклад, цілий третій розділ в «Социальных основах кооперации»⁹, або ж вона ставала предметом спеціального дослідження. Михайло Іванович одним з перших дослідив процес виникнення кооперативного руху в сільському господарстві, дав йому соціально-економічну характеристику, визначив соціально-економічну природу кооперації, звернув особливу увагу на розкриття причин, які гальмують розвиток кооперації в сільському господарстві, виділив види сільськогосподарської кооперації та теоретично обґрунтував їх особливості. Проте, об'єктивній оцінці наукової спадщини вченого, зокрема і теорії кооперації, в радянські часи стали на перешкоді упередженість, підміна наукових аргументів політичними ярликами та звинуваченнями, а відтак його науковий доробок залучається тільки останнім часом¹⁰. Актуальність ідей концепції кооперації М. І. Туган-Барановського, що знайшли втілення в досвіді українського села

періоду непу, зберігається і в сьогоденні, коли йдуть пошуки шляхів модернізації аграрних відносин.

Теоретичні узагальнення були зроблені Туган-Барановським, передусім, на вивченні історії кооперації в капіталістичному суспільстві, опирався він і на досвід кооперативного будівництва 1917 – поч. 1919 років в Україні, але вельми важливо, що багато з його теоретичних суджень не тільки стали науковим передбаченням, але і знайшли втілення в кооперативному русі в селянському середовищі в Україні періоду непу.

До сказаного варто додати ще декілька суджень. Без переосмислення попереднього досвіду і наукових досягнень, без чітко продуманих (а часто і вивірених вже життям) структур в кооперативному русі годі було очікувати позитивних результатів. Це було цілком очевидно для тих, хто вмів бачити і думати. Підґрунтям розбудови кооперації в 20-і роки ХХ ст. стали різні джерела. Перш за все – поновлений досвід дореволюційної кооперації. І це джерело спрацювало в часі якнайшвидше (в порівнянні з іншими) і повсюдно, адже на місцях, у найвіддаленіших куточках України, залишилась велика кількість фахівців – носіїв цього досвіду в різних ділянках роботи кооперації¹¹. Це джерело було на поверхні сільського життя, завданням стало з розумінням і доречно ним скористатися, що і було зроблено в практиці розбудови кооперації на селі (і не тільки на селі, але це вже не предмет нашого дослідження). Вважаємо, що корпус фахівців дореволюційної кооперації і став тією «критичною масою», що була в спроможності передати естафету теоретико-практичних та організаційних наробок для діяльності кооперації в часи непу. Якщо ці судження читачу здаються відхиленням від суті статті (про значення теоретичної спадщини М. І. Туган-Барановського для кооперативного будівництва в українському селі періоду непу) спробуємо спростувати таке уявлення, водночас додавши інші кути зору на питання.

Дійсно, наше завдання – віднайти в концепції кооперації Туган-Барановського риси, характеристики, які «спрацювали» (і, як уже підкреслювалося, досить швидко в результатах діяльності кооперації) в українському селі 20-х років ХХ ст. А судження, запропоновані попереду, торкаються значення використання дореволюційної практики кооперації як одного з джерел результативності діяльності кооперації на селі в період непу. Насправді недоречності тут нема. Чому ми так вважаємо? Тому що фундаментальним підґрунтям

укорінення і розвитку кооперації в дореволюційному селі (і не тільки в Російській та Австро-Угорській імперіях, в складі яких перебували українські землі, що склали територію і населення УСРР в 20-і роки ХХ ст.) стали теоретичні праці з проблем кооперації зарубіжних і вітчизняних (в першу чергу) науковців – О. В. Чайнова, М. І. Туган-Барановського, О. М. Челінцева та інших, впроваджувані через різнорівневі соціальні, державні і кооперативні інституції – від центральних – адміністративних, наукових до регіональних. Звичайно, виокремлені в цій статті, заради теми дослідження, ідеї кооперації М. І. Туган-Барановського впроваджувалися в діяльності дореволюційної кооперації (як і пізніше, в період непу) поруч з ідеями інших теретиків кооперації. Які з цих ідей саме Туган-Барановського, мабуть, не мало значення для практики, але те, що його внесок був значним – це доведений життям українського села початку і 20-х років ХХ ст. факт,¹² і у нас є можливість аргументовано це висвітлити.

Аналіз теоретичних проблем кооперації в працях М. І. Туган-Барановського почнемо з визначення ним особливості кооперації як «штучно створюваного» суспільно-господарського процесу в економіці капіталістичного суспільства на відміну від капіталізму, що як суспільно-господарський процес створювався «природним» шляхом. Відзначена особливість, вважав теоретик кооперації, виникла як результат усвідомлених дій певних, достатньо широких суспільних прошарків з метою трансформувати існуючу систему господарства, аби вона стала відповідною їх інтересам¹³.

Кооператив є така господарська організація, вважав Туган-Барановський, яка виникає абсолютно вільно, без будь-якого примусу. «Кооператив є організована самодопомога – і в цьому його специфічна сила»¹⁴. В чому джерело сили кооперативів? – ставив запитання Михайло Іванович. І відповідав: «в їх повній добровільності» навідміну від примусових союзів, в абсолютній свободі кожного члена приймати або не приймати в них участь¹⁵. І якщо дані принципи порушуються, то це вже, говорить він, не кооператив в повному розумінні цього слова.

Грунтуючись на постулатах загального вчення про кооперацію, М. І. Туган-Барановський глибоко і всебічно проаналізував кооперативні організації сільського населення. Селянську кооперацію вчений вважав єдиним засобом піднесення економічного стану селянина, і обумовлювалося це внутрішніми потребами

дрібнотоварного виробництва. Селянська кооперація не руйнує індивідуального селянського господарства, не перетворює його на колективне, а отже, не змінює його соціально-економічної природи¹⁷.

«Для селян, пише М. І. Туган-Барановський, - кооперація є незамінним і єдино можливим засобом піднесення їх економічного добробуту, оскільки селянин надто економічно слабкий, щоб своїми власними силами задовільно розв'язати ті завдання, котрі стоять перед ним»¹⁸. Суспільне завдання кооперації в тому і полягало, щоб звільнити селянина від залежності лихваря і компенсувати колективною силою селянської групи слабкість одноосібних сил селянина. Отже, характеристику безпосередніх завдань кооперації як суто господарських, політично нейтральних Туган-Барановський доповнює визначенням її сутності як соціального руху трудящих¹⁹. Про подвійну природу кооперації писав і визначний російський теоретик кооперації О. В. Чаянов, характеризуючи її і як організаційно-господарську структуру, і як широкий соціальний рух²⁰.

Особливі уваги заслуговують висновки вченого про те, що кооперативи базуються на особистих інтересах своїх членів. Вражаючи для сьогодення факти зацікавленого, повсюдного обговорення справ в сільськогосподарських товариствах, які ілюструють попередні судження вченого, знаходимо на шпальтах кооперативних періодичних видань (наприклад, журнали «Коопероване село», «Кооперована громада» та інші), чисельність яких також була вражаючою – біля 200 найменувань по Україні²¹. А тому кооператив (і не тільки селянський) може досягати величезних результатів з мізерним капіталом, спираючись саме на солідарну зацікавленість всіх своїх членів. «Нестача капіталу заміняється загальною готовністю зробити все можливе для успіху загальної справи»²².

Водночас Туган-Барановський вказував на те, що на господарському інтересі людини існують і капіталістичні підприємства – і це споріднює ці типи господарювання. Проте, зазначав учений, кооперація – підприємство не капіталістичного типу, тому що капіталістичне підприємство існує заради прибутку, кооперативне – ніколи не переслідує мети отримання капіталістичного прибутку.

Розглядаючи загальні проблеми розвитку кооперації, Туган-Барановський не тільки дав загальну оцінку класифікації кооперативів, запропоновану теоретиками кооперації²³, але обґрунтував поділ кооперативів за більш узагальненою ознакою – характером праці в

них: 1) кооперативи у сфері обміну і 2) кооперативи в сфері обміну та праці. Практика ж кооперативного будівництва на селі періоду непу, принаймні в українському селі, по суті віддзеркалила теоретичні судження вченого. Кооперативна статистика свідчить, що уже з початком непу в сільськогосподарській кооперації виникали, укорінювалися універсальні кооперативи (товариства), що обіймали збут, постачання, часто – і кредитні функції²⁴. Згодом, в міру зростання товарності сільськогосподарського виробництва, з середини 20-х років ХХ ст., їх майже повністю замінили кредитні та спеціальні кооперативи (машинно-тракторні, буяківничі тощо); всі вони – кооперативи у сфері обміну (за Туган-Барановським). Треба констатувати, що і держава через нову економічну політику, спеціальну кооперативну політику (політику «кооперативного соціалізму»)²⁵ адекватно (до кінця 1928 р.) оцінювала можливості і устремління широких селянських мас і як результат – більше 83 відсотки селянських господарств України на початок 1929 р. були об'єднані в тому чи іншому збуто-постачальному кооперативі (кредитному чи фаховому)²⁶. При цьому зберігалось індивідуальне селянське господарство, селянин-господар на землі, розпорядник власної долі. Отже, розвиток збуто-постачальних, а не виробничих форм кооперації став для українського села 20-х років органічним, об'єктивно відтворюючи стан і можливості розвитку селянського господарства та його інтереси. Практика сільськогосподарської кооперації в Україні доводила (знову таки як підтвердження висновків теорії М. І. Туган-Барановського), що збуто-постачальні форми були самодостатніми, не нижчими в порівнянні з «вищими» колгоспами, як це стверджувалося більшовицькою доктриною. Вчений передбачав невеликі перспективи останніх²⁷, що і підтвердили реалії українського села періоду непу – цією формою було охоплено всього 5,5 відсотків селянських господарств (на 1.IX.1929) і менше 4% площі селянського землекористування²⁸.

На основі узагальнення історичного досвіду розвитку кооперації в сільськогосподарському виробництві країн Західної Європи і Росії М. І. Туган-Барановський дійшов до висновку, що для успішної діяльності низової сітки кооперативів потрібна організація їх об'єднань, союзів (чи спілок). «Взагалі без союзного об'єднання окремих кооперативів ніякий тривалий і ґрунтовий успіх кооперації неможливий»²⁹. Досвід селянської кооперації періоду непу підтвердив і

цей висновок М. І. Туган-Барановського. Виявилось, що окремим сільськогосподарським товариствам не під силу було організувати постачання сільськогосподарськими машинами та іншими видами промислової продукції, організувати збут, оскільки це вимагало скупчення великих партій товару, адже заводи вроздріб не торгували. Створений союз (спілка) кооперативів мала можливість це робити. Союз мав можливість зібрати замовлення всіх кооперативів, закупити великі партії знарядь виробництва (що значно дешевше). Спілка утримувала агронома, різних фахівців, що не під силу було окремому кооперативу. При збуті продукції сільський господар мав можливість уникнути скупника, що наживався на селянській скруті, а спілка складала угоду на збут продуктів селянського господарства з державними установами, продавала велику їх партію за кордон, видавала частину грошей наперед кооперативам, щоб роздати членам товариства, аби ті не поспішали з продажем своїх продуктів, поки на них нема підходящої ціни. Спілка добувала кредити на постачання і збут під гарантію і поруку спілки. Чисельність спілок зростала впродовж 20-х років, адекватно відтворюючи розвиток низової мережі кооперативів: з 70 спілок у 1926 р. до 114 – в 1928 р. і 192 – до 1 липня 1929 р.³⁰

Важливим методологічним висновком М. І. Туган-Барановського є його твердження, що «... кооперативи завжди були і залишаються організаціями класовими, організаціями трудящих класів»³¹. Очевидно, кооперація в сільськогосподарському виробництві (сільськогосподарська кооперація) мала стати організацією класовою і в умовах непу за радянської дійсності. Вона мала бути організацією трудящих, а отже, в тому числі і такої верстви трудового селянства як біднота. Проте, з точки зору кооперації як господарської організації для економічно безсилої бідноти вона, природно, ставила певні бар'єри. Існувала певна межа, коли з точки зору економічної доцільності біднота в кооперативі не була бажаною. Де ж вихід? Чи був він в умовах непу в українському селі, зокрема? Відповіді знову таки знаходимо у Туган-Барановського, хоча, звичайно ж, не стосовно непівських часів (адже, він помер у 1919 р.), а як методологічний підхід до розв'язання такої пекучої соціально-економічної проблеми села. Вихід був у державній фінансовій, законодавчій, правовій допомозі і підтримці бідних прошарків з метою забезпечення їх участі в кооперації, оскільки для селянства іншого шляху не було.

«Принципово не можна заперечувати, – зазначав М. І. Туган-Барановський, – державної підтримки кооперації з точки зору цілей і завдань самої кооперації, ... але якщо це уряд бюрократичний, тобто проникнутий духом бюрократичної опіки, то така підтримка повинна сприйматися лише при умові надання кооперації повної свободи її самостійного розвитку. Інакше кооперація ризикує позбутися своєї суті – свободи самоврядування і самодіяльності. Тоді вона не зможе виявити своїх переваг»³².

На жаль, саме цей прогнозований теоретиком кооперації сценарій стався в СРСР. В кінці 20-х років «бюрократична опіка» щодо селянства, з причин добре нам відомих, була спрямована в бік одного прошарку селянства, найбільш класово близькому пролетаріату – до бідноти, що мала стати надійним союзником в період «загострення класової боротьби», який увійшов в життя держави і історію села як період масової колективізації. Так, через втручання держави соціальний склад сільськогосподарської кооперації на 62,4% став бідняцьким, що не відповідало соціальній структурі села, яка стала на другу половину 20-х років середняцькою. Біднота, складаючи як прошарок в селянстві не більше 30 відсотків в кінці 20-х років ХХ ст., отримувала 60 і більше відсотків кредитів на господарські потреби³³, пайові внески для неї були в 4-8 разів менші, ніж для середняка, наприклад, тільки бідноті надавалася розстрочка пайового внеску; із сільськогосподарської кооперації вилучався кооперативний прибуток на потреби колективізації, організації різноманітних курсів по підготовці спеціалістів сільського господарства тощо. Із середини 1929 р. низкою постанов і директив розвиток кооперації на селі набув дезорганізованого характеру: вона переводилася або на виробничі форми (спеціальна, фахова кооперація), або переходила в розпорядження радянських адміністративних органів (кредитна кооперація)³⁴.

Отже, широкі теоретичні узагальнення діяльності кооперації М. І. Туган-Барановського, розглянуті нами в контексті практики кооперативного руху в українському селі періоду непу, засвідчили як цінність наукового доробку видатного вітчизняного та всесвітньовідомого вченого-економіста, так і непересічне значення цього доробку для реалій українського села 20-х років ХХ ст., для мільйонів селянських господарств, які з допомогою кооперативної співпраці намагалися піднятися до пристойного життя.

Примітки

- ¹ *Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования.* – Харьков, 1906. – С. 242.
- ² *Мацієвич К.* Кооперація і національне відродження // *Українська кооперація.* – 1918. - № 1. – С. 8-14.
- ³ *Левицький М.* День і емблема кооперації та їх значення // *Українська кооперація.* – 1918. - № 5-6. – С. 6-30.
- ⁴ *Пожарський Л.* Нариси з історії української кооперації // *Українська кооперація.* – 1918. - № 4. – С. 54-91.
- ⁵ *Пажитнов К. А.* История кооперативной мысли. – Пг., 1918.
- ⁶ *Кондратьев Н. Д.* Михаил Иванович Туган-Барановский. – Пг., 1923.
- ⁷ *Туган-Барановский М. И.* Социальные основы кооперации. – М., 1989.
- ⁸ *Туган-Барановский М. И.* Кооперація, соціально-економічна природа і її мета. – Київ, 1919.
- ⁹ *Туган-Барановский М. И.* Социальные основы кооперации... - С. 228-324.
- ¹⁰ *Злутко С. М.* Михайло Туган-Барановський. Український економіст світової слави. – Львів, 1993; *Бажал Ю.* Доля теорії: 100-річчя класичної праці М. Туган-Барановського і сучасність // *Економіка України.* – 1994. - № 12. – С. 58-63; *Лантух В. В.* Український період життя і творчості видатного економіста М. І. Туган-Барановського // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Економічна серія.* - № 578. Проблеми прискорення розвитку економіки. – Харків, 2002. – С. 6-11. *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995.
- ¹¹ *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація...; *Кооперовано село.* Вісник сільськогосподарської кооперації України. – Харків, 1927; *Кооперація* Сумщини. – Суми, 1926.
- ¹² *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація...; *Калініченко В. В.* Селянське господарство України в період непу. Історико-економічне дослідження. – Харків, 1997; *Морозов А. Г.* Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993; *Філіттов К. В.* Роль торгово-посередницької діяльності сільськогосподарської кооперації в розбудові ринкових відносин в українському селі періоду непу // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія,* № 566, вип. 34. – Харків, 2002. – С. 152-161; *Кооперація* на Україні в 1925-1926 році. Статистика України, № 148, вип. 1, серія ХУІ. – Харків, 1929.
- ¹³ *Туган-Барановский М. И.* Социальные основы кооперации...
- ¹⁴ *Там само.* – С. 91.
- ¹⁵ *Там само.*
- ¹⁶ *Там само.* – С. 258.
- ¹⁷ *Там само.* – С. 318.

мысль о самостоятельном, добровольном характере кооперации, построенной на хозяйственном интересе крестьян и имеющей цель их защиты как социального слоя.

Волосник Ю. П.

ЛІКВІДАЦІЯ ПРИВАТНОГО КРЕДИТНО-ГРОШОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗЛАМУ НЕПУ (КІНЕЦЬ 1920-1930-х РОКІВ)

На сучасному етапі становлення ринкової економіки України все більш важливу роль відіграє кредитно-грошовий ринок, від стабільного функціонування якого залежить не тільки стан народного господарства країни, але й добробут усіх її громадян. Потрясіння на фінансовому ринку України наприкінці 90-х років XX століття роблять досить актуальною проблему критичного та уважного дослідження грошового ринку на різних етапах його історичного розвитку зокрема в добу НЕПу та, особливо, на етапі його зламу.

На жаль, фінансовий ринок України на етапі руйнації НЕПу в історіографії досліджено надто епізодично¹, хоча в останні десятиріччя в цьому напрямку зроблені певні кроки².

Тому, щоб заповнити існуючу прогалину, автор статті ставить за мету – проаналізувати причини та методи процесу ліквідації приватного кредитно- грошового ринку в Україні в умовах руйнації НЕПу.

Хронологічні рамки статті – друга половина 1927 – 1930 рр., тобто від початку переходу радянської держави до надзвичайних методів управління до моменту майже повної ліквідації приватнопідприємницької діяльності на кредитно-грошовому ринку України.

У процесі написання статті були використані як опубліковані матеріали, так і (здебільшого) документи центральних архівів Росії, України та місцевих українських архівів.

У роки НЕПу в умовах розвитку ринкових відносин в Україні функціонував приватний кредитно-грошовий ринок, що відігравав помітну роль у задоволенні потреб функціонуючих підприємців на кредитні ресурси. Приватний кредитний ринок 1920-х років складався з двох сегментів: 1) організований ринок, що був представлений